

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko:

dr Monika Famielec

Instytut Neofilologii i Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

– dyplom magistra filologii rosyjskiej, uzyskany w 1996 roku na Wydziale Filologiczno-Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego na podstawie pracy pod tytułem *Программа обучения русскому языку студентов (основной курс)*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Marceliny Grabskiej;

– stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, uzyskany w 2001 roku na Wydziale Filologiczno-Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego na podstawie rozprawy doktorskiej pod tytułem *Mikrotoponimia powiatu etckiego*, napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Krystyny Szcześniak, recenzenci prof. dr hab. Michał Kondratiuk i prof. dr hab. Czesław Łapicz.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

– od 1 października 2002 roku do 30 września 2018 roku – adiunkt w Zakładzie Onomastyki i Historii Języka Rosyjskiego w Instytucie Neofilologii i Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (do 2005 roku Akademii Bydgoskiej);

– od 1 października 2018 roku – starszy wykładowca w Zakładzie Onomastyki i Historii Języka Rosyjskiego w Instytucie Neofilologii i Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

4. Wskazane osiągnięcia wynikające z art. 16. ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego:

Monografia: *Урбанонимы города Бреста XX века*

b) autor publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy:

Monika Famielec, Bydgoszcz 2018, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, ISBN 978-83-8018-231-8, 292 s. Recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Leonarda Dacewicz i prof. dr hab. Michał Sajewicz.

c) omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Nazewnictwo miejskie jest skarbnicą języka i kultury danego narodu, a tym samym ważnym składnikiem przestrzeni nie tylko w sensie topograficznym, ale i społecznym. Urbanonimy zaspokajają potrzebę orientacji i identyfikacji w terenie, pełnią funkcję ideową, są również wnikliwym rejestratorem zmian zachodzących w życiu społecznym i politycznym każdej wspólnoty narodowej. Dlatego są niezwykle ciekawym obiektem obserwacji i analiz.

Przedstawiona monografia jest efektem wieloletnich badań w zakresie toponimii miejskiej Brześcia, jednego z najstarszych – po Połocku i Turowie – miast Białorusi. W 2019 roku miasto obchodzi tysiąclecie swojego istnienia. Brześć – centrum obwodu brzeskiego – leży na południowym zachodzie Republiki Białorusi, nad rzeką Muchawiec, przy jej ujściu do Bugu, w pobliżu granicy z Polską. Usytuowanie miasta na polsko-wschodniosłowiańskim pograniczu nieodłącznie wiązało się z uleganiem nieustannym wpływom kilku kultur i języków słowiańskich, co z kolei w sposób istotny znalazło swoje odbicie w jego sytuacji socjolingwistycznej.

Liczące tysiąc lat miasto na przestrzeni wieków było świadkiem burzliwych i skomplikowanych wydarzeń w jego historii. Wielokrotnie zmieniało swoją przynależność państwową – wchodziło w skład Rusi Kijowskiej, Wielkiego Księstwa Litewskiego (w tamtych czasach miasto nazywało się *Bieriestje*), Rzeczypospolitej (w wyniku zawartej Unii Lubelskiej, od 1569 roku – *Brześć Litewski*), a po jej III rozbiórce w 1795 roku – Imperium Rosyjskiego. W okresie I wojny światowej Brześć Litewski znajdował się pod niemiecką okupacją, od 1919 roku do 1939 roku był częścią niepodległej Polski (od 1923 roku nazywał się *Brześć nad Bugiem*). Od 22 września 1939 roku do czerwca 1941 roku

miasto wchodziło w skład Związku Radzieckiego (nosiło nazwę *Brześć*) jako centrum nowo utworzonego obwodu brzeskiego Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (BSRR). Od 22 czerwca 1941 roku do 28 lipca 1944 roku Brześć był okupowany przez wojska niemieckie, a po wyzwoleniu w 1944 roku i w rezultacie konferencji w Jałcie w 1945 roku do września 1991 roku funkcjonował w składzie BSRR. Niezależna Republika Białorusi została utworzona 19 września 1991 roku.

Podstawowym celem pracy jest kompleksowe, możliwie wyczerpujące, opracowanie urbanonimii miasta Brześcia w XX wieku, które dotychczas było niewystarczającym przedmiotem badań onomastycznych w tym zakresie. Monografia stanowi ponadto próbę określenia cech charakterystycznych nazewnictwa ulic i placów miasta, ukazuje sposób kształtowania się tych nazw oraz ich ewolucje zachodzące w związku z wielokrotną zmianą przynależności państwowej badanego obiektu. Minione stulecie charakteryzowało się znaczną dynamiką zmian w życiu społeczno-politycznym, które wraz z czynnikami pozajęzykowymi znalazły swoje odzwierciedlenie w niezwykle bogatym i różnorodnym obszarze nazewnictwa miejskiego tego okresu i jego przemianach. Opracowanie onimii Brześcia w takim ujęciu stanowi *novum*.

Zaprezentowany i opisany w monografii materiał onomastyczny jest wynikiem ekscerpcji i eksploracji wielu źródeł historycznych i współczesnych. W sumie zgromadzony urbanonimikon pochodzi z 80 różnego rodzaju materiałów zarówno bezpośrednich (są to oficjalne dokumenty organów władzy wykonawczej znajdujące się w Państwowym Archiwum Obwodu Brzeskiego w Brześciu, Państwowym Historycznym Archiwum Białorusi w Grodnie, Archiwum Architektury i Rozwoju Urzędu Miasta Brześcia w Brześciu, Brzeskim Obwodowym Muzeum Krajoznawczym w Brześciu, Bibliotece Narodowej Białorusi w Mińsku; dokumenty kartograficzne; plany miasta, spisy ulic itp.), jak i pośrednich (kroniki miasta, prace popularnonaukowe opracowane przez lokalnych dziennikarzy i krajoznawców, przewodniki po mieście, portale internetowe itp.). Ogółem poddany analizie materiał badawczy obejmuje 1543 jednostki nazewnicze. Zdecydowanie najliczniejszą grupę tworzą ciągi komunikacyjne w postaci ulic – 1300 nazw, znacznie mniej jest zaułków – 191, następnie placów – 17, alei – 14, prospektów – 7, bulwarów – 5, ślepych uliczek – 4, nabrzeży – 3, traktów – 1, szos – 1.

Rozprawa ma charakter teoretyczno-analityczny. Składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, dwóch załączników i indeksu omówionych nazw. Część wstępna, teoretyczna, zawiera: określenie przedmiotu i celu badań, czyli miasto Brześć i jego urbanonimikon; uzasadnienie wyboru tematu i obiektu badań; przedstawienie

metodologii badań; opis stanu badań nad urbanonimią południowo-, wschodnio- i zachodniosłowiańską oraz omówienie struktury pracy.

Opracowanie XX-wiecznej urbanonimii Brześcia byłoby trudne bez odwołania się do dziejów tego grodu, dlatego w rozdziale pierwszym zatytułowanym *Город Брест и города современной Беларуси. Исторический очерк* oraz w jego podrozdziałach, przedstawiono historię powstania Brześcia, pochodzenie i różne interpretacje nazwy miasta, kształtowanie się jego systemu urbanistycznego na tle rozwoju miast na terytorium współczesnej Białorusi od IX do XIX wieku. Zwrócono uwagę na nowy etap w rozwoju Brześcia, który związany był z rozpoczęciem w I połowie XIX wieku (1833 rok) budowy Twierdzy Brzeskiej. Inicjatorem planów był car Mikołaj I. Ich konsekwencją było całkowite zburzenie dotychczasowej, jedynej w swoim rodzaju, zabudowy miejskiej, posiadającej wielowiekową historię z kultowymi budowlami charakterystycznymi dla średniowiecznego grodu wraz z niepowtarzalną siecią ulic i placów.

Wielokrotne zmiany przynależności państwowej Brześcia, związanej z tym władzy i ideologii pociągały za sobą istotne przemiany zarówno w nazewnictwie samego miasta, jak i w jego systemie urbanonimicznym. W związku z tym słuszne i naturalne wydaje się wyodrębnienie sześciu przedziałów czasowych w historii miasta w XX wieku, które tworzą jednocześnie zasadniczą część pracy. Są to kolejno rozdziały: 2. *Город Брест-Литовск (1900–1919 гг.)*; 3. *Город Брест-над-Бугом (1919–1939 гг.)*; 4. *Город Брест (1939–1941 гг.)*; 5. *Город Брест (1941–1944 гг.)*; 6. *Город Брест (1944–1991 гг.)*; 7. *Город Брест (1991–2000 гг.)*. Zostały one poświęcone analizie semantycznej i strukturalnej urbanonimii Brześcia w minionym stuleciu. Zgodnie z przyjętą w pracy periodyzacją, w każdym z wyżej wymienionych rozdziałów, przedstawione są kolejno: podstawowe informacje o mieście w omawianym okresie, słownik nazw zawierający funkcjonujące wówczas nazwy ulic i placów łącznie z ich wariantami graficznymi w różnych językach (rosyjskim, polskim, niemieckim, ukraińskim), skróty źródeł, z których zostały one wyekscerpowane, data pojawienia się analizowanego onimu oraz jego motywacja.

Pod każdym artykułem hasłowym, począwszy od rozdziału trzeciego, kursywą przed symbolem „→”, wskazującym na aktualną dla danego przedziału czasowego nazwę, podawana jest (jeśli była zapisana w dokumentach) nazwa dotychczas istniejąca, np. *Базарная площадь* → Bazarna ulica. Zestawienie zmian nazw ulic i placów Brześcia w przekroju chronologicznym wydaje się przydatne, dlatego że pozwala ukazać oblicza władzy i panującego w danym okresie ustroju, ówczesnego systemu wartości i autorytetów, np.

Широкая улица → *Sobieskiego ulica* → *им. Ленина улица* → *Breite Strasse* → *Космонавтов бульвар* (rozdz. 6, s. 168 pod artykułem hasłowym *Космонавтов бульвар*).

Część słownikową kończy klasyfikacja semantyczna i strukturalna badanych nazw.

Analiza lingwistyczna zaprezentowanych w pracy onimów została przeprowadzona na podstawie uznanej i cenionej w polskim środowisku onomastycznym strukturalnej klasyfikacji zaproponowanej przez Kwirynę Handke i opisaney w monografii *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy* (Warszawa 1970) oraz docenianego i rozpowszechnionego w białoruskim środowisku onomastycznym semantyczno-strukturalnego schematu klasyfikacyjnego autorstwa Anny Mikhailovny Mezenko przedstawionego w pracy *Урбанонимия Белоруссии* (Mińsk 1991), rozszerzonego o nowe elementy, które zaproponowała Marina Leonidovna Dorofeenko w swojej dysertacji *Виконимия Беларусі: номінативный, лінгвогеографічны, лінгвокультуралогічны аспекты* (Witebsk 2015, maszynopis rozprawy doktorskiej). Wykorzystanie metodologii polskiego onomasty okazało się uzasadnione przy analizie strukturalnej nazw występujących w toponimii miejskiej Brześcia, kiedy należał on do niepodległej Polski i w dokumentach sporządzano zapisy w języku polskim.

W badanym zasobie onimów widoczne są dzieje tej ziemi, a więc ślady przynależności miasta do Wielkiego Księstwa Litewskiego i Rzeczypospolitej (np. *ulica Batorego, Chodkiewicza, Jagiellońska, Sobieskiego, Unii Lubelskiej, 3-go Maja*) oraz Imperium Rosyjskiego (*улица Императора Александра I, Кутузовская, Романовский проспект*).

Dla toponimicznego pejzażu miasta, w pierwszym wyszczególnionym w pracy przedziale czasowym (1900–1919), charakterystyczne są nazwy odwołujące się do jego topografii i wskazujące na położenie względem charakterystycznych obiektów (np. *Базарная площадь, Думская площадь, Мясная улица*), w tym budowli sakralnych (*Вознесенская улица, Николаевская улица, Петровская улица*). Obecność nazw odantropimicznych, upamiętniających ważne dla carskiej Rosji postaci – twórców literatury (*Н. В. Гоголя* i *А. С. Пушкина*) – była wówczas jeszcze znikoma. Do dnia dzisiejszego na mapie miasta zachowało się pięć nazw ulic funkcjonujących w tamtym czasie, również te mające w swojej podstawie nazwiska klasyków literatury rosyjskiej.

Okres, w którym Brześć znajdował się w granicach niepodległej Polski (1919–1939), obfitował w nowe polskojęzyczne nazwy ulic i placów nawiązujące do realiów polskich – historii i kultury. Centralne obiekty miasta nazwane były dla uczczenia: nazwisk ważnych działaczy państwowych i wojskowych (np. *J. Bema, J. Dąbrowskiego, J. Kilińskiego, K.*

Pułaskiego, J. Zamojskiego), liderów ruchów narodowych (*T. Kościuszki, J. Piłsudskiego, R. Traugutta*), pisarzy i poetów (*I. J. Kraszewskiego, A. Mickiewicza, Wł. Rejmonta, H. Sienkiewicza, J. Słowackiego*), polityków (*G. Narutowicza, B. Pierackiego*), lotników (*F. Żwirki, S. Wigury*), wydarzeń historycznych (*9-go Lutego, 11-go Listopada*). Nazewnictwo okresu międzywojennego, przede wszystkim to odimienne, odpowiadało koniunkturalizmowi polskiej polityki. O wcześniejszym etapie rozwoju miasta świadczyły zachowane nazwy w formie spolonizowanej, np. *ulica Białostocka* (poprzednio nazywała się *Белостокская улица*), *Browarowa* (*Броварная*), *Kobryńska* (*Кобринская*), *Mikołajewska* (*Николаевская*), *Owocowa* (*Фруктовая*), *Piotrowska* (*Петровская*), *Teatralna* (*Театральная*), *Wolna* (*Вольная*), *Wołyńska* (*Волынская*).

Radykalna zmiana nazw ulic dokonana przez władze sowieckie w okresie przynależności Brześcia do BSRR (w granicach ZSRR) wynikała głównie z przyczyn ideologicznych i odpowiadała potrzebom ówczesnego ustroju politycznego. Wprowadzone wówczas nazewnictwo w żaden sposób nie nawiązywało do białoruskiej kultury czy historii. Wśród patronów brzeskich ulic tamtego okresu nie odnajdujemy ani poetów i pisarzy białoruskich, ani znakomitych drukarzy i wydawców, brak również artystów i uczonych. Królują natomiast liczne nazwiska sowieckich i międzynarodowych działaczy partyjnych (*Ф. Э. Дзержинского, С. М. Кирова, К. Цеткин, К. Либкнехта*), twórców tzw. socjalizmu naukowego (*В. И. Ленина, К. Маркса, Ф. Энгельса*), bohaterów wojny domowej (*С. М. Будённого, В. И. Чапаева*), rosyjskich i sowieckich pisarzy i poetów (*Н. В. Гоголя, М. Горького, М. Ю. Лермонтова, В. В. Маяковского, А. С. Пушкина, Л. Н. Толстого, А. П. Чехова*). W okresie sowieckim licznie pojawiały się tzw. nazwy-symboli wpisujące się w kulturowo-ideologiczny kontekst epoki socjalizmu (*Баррикадная, Депутатская, Интернациональная, Коммунистическая, Комсомольская, Красногвардейская, Краснознаменная, Краснофлотская, Пионерская, Площадь Свободы, Пролетарская, Рабочая, Республиканская, Советская, Трудовая*). Znakomita większość wymienionych onimów na stałe wpisała się w nazewniczy obraz miasta, tworząc jakby kontynuację jego ówczesnej szaty ideologicznej. W topografii miasta „okresu sowieckiego” zachowały się nieliczne nazwy funkcjonujące na początku minionego stulecia (*Базарная улица* z zamianą członu utożsamiającego *площадь* na *улица*, *Белостокская, Волынская, Гоголя, Житомирская, Пивоваренная* i *Пушкинская улица*).

Proces przekształcania nazw polskich na rosyjskie w latach 1939–1941 polegał m.in. na: zastąpieniu jednego antroponimu innym (np. *ulicę Kraszewskiego* zamieniono na *Толстого*, *Rejmonta* na *Тургенева*, *Sienkiewicza* na *Маяковского*, *Słowackiego* na

Шолохова); zamianie na zasadzie kontrastu (*Jedność* na *Либкнехта*, *Niecała* na *Чехова*, *Wojewódzka* na *Энгельса*); użyciu nazwy-symbolu epoki socjalizmu, nierzadko zastępując znaczącą dla polskich nominatorów osobistość (*Денутатская* zamiast *Szeptyckiego*, *Комсомольская* – *Steckiewicza*, *Советская* – *Dąbrowskiego*); tłumaczeniu bądź transliteracji onimu, najczęściej apelatywu (*Базарная* – poprzednia *Bazarna*, *Береговая* – *Brzegowa*, *Дворцовая* – *Dworcowa*, *Нуская* – *Niska*, *Промышленная* – *Przemysłowa*).

Jeśli chodzi o okres, kiedy Brześć znajdował się pod okupacją niemiecką, to przemianowania, jakich wtedy dokonano, nie były, w stosunku do okresu poprzedniego, zbyt rewolucyjne. Interesujący okazał się fakt, że nazewnictwo miejskie, które pojawiło się w wyniku przejścia miasta przez nową władzę, było również częściowym powrotem do nazewnictwa polskiego. W topografii miasta ponownie zaistniały ulice: *Adamkowska*, *Czernawczycka*, *Dworcowa*, *Puhaczewska*, *Spółdzielcza*, *Wierzbowa*, *Żurawia*, *Żytia*. Niektóre spośród tych, istniejących w „okresie polskim”, poddane zostały różnego rodzaju procesom germanizacji (np. *Brzozówkastr.*, *Chmielnastr.*, *Fortetschnastr.*, *Pinskerstr.*). W związku z tym, że w pierwszych miesiącach okupacji (do 1942 roku) Brześć wchodził w skład Komisariatu Rzeszy Ukraina, pojawiły się również nazwy w języku ukraińskim (*Залізнично-Двірцева*, *Мостова*, *Квітна*). O całkowitym braku odniesienia w nazewnictwie miejskim do „okresu sowieckiego” świadczą zapisy, w których jako nazwy wcześniejsze danego obiektu (podane w nawiasie kursywą) przytaczane są te, które funkcjonowały w „okresie polskim” (np. w artykule hasłowym *Kindergartenstr.* // *Kindergartengasse* // *Дитячого-Садка* (ГАБО-14; ГАБО-18; ГАБО-19) (*Wigury*, *Вигуры*). Istotna ingerencja nazewnicza w pełni odpowiadająca ideologii hitlerowskiej dotyczyła onimów odnoszących się bezpośrednio do historii i kultury narodu polskiego (np. *ulica Listowskiego* została zamieniona na ukr. *Театральна*, niem. *Theaterstrasse*, *Mickiewicza* na *Бульварові-Алеї* // *Bollwerkallee*, *Piłsudskiego* na *Площа Маршала* // *Marschallplatz*, *Sienkiewicza* na *Полиційна* // *Polizeistrasse*, *Sobieskiego* na *Широка* // *Breite Strasse*, *9-go Lutego* na *Цвинтарна* // *Friedhofstrasse*). Główna ulica miasta (w „okresie polskim” *Unii Lubelskiej*, w „okresie sowieckim” – *Проспект 17 Сентября*) została wówczas przemianowana na *Deutsche Strasse* // *Адольфа Хитлера* // *Німецька*.

Kolejny etap w historii miasta (1944–1991) – lata powojenne, kiedy ponownie należało ono do BSRR, był w dużej mierze powrotem do nazewnictwa z lat 1939–1941. Na przykład istniejąca w latach 1919–1939 nazwa ulicy *Wesoła*, w latach 1939–1941 została przemianowana na *им. Войкова*, następnie podczas okupacji niemieckiej na *Wesolastr.*, a po wojnie przywrócona została jej nazwa z „okresu sowieckiego” – *Войкова улица* (1944–

1991). Jednak część z funkcjonujących wcześniej ulic została zmieniona (np. *Wygodna ulica*, nazywana w latach 1919–1939 → *Удобная улица* (1939–1941) → *Wygodna ulica* (1941–1944) → *Дмитрия Донского улица* (1944–1991) czy *Graniczna ulica* (1919–1939) → *Граничная улица* (1939–1941) → *Granitschnastr.* (1941–1944) → *Карасёва улица* (1944–1991). W tym czasie urbanonimikon Brześćcia wzbogacił się o 207 nowych nazw, przy czym kluczową rolę odegrały odantropomiczne nazwy pamiątkowe. Patronami brzeskich ulic zostali: bohaterowie-obroncy Twierdzy Brzeskiej (*П. М. Гаврилов, И. Н. Зубачёв, В. В. Шабловский*), uczestnicy wyzwolenia Brześćcia, obwodu brzeskiego i Białorusi w 1944 roku (*П. А. Белов, В. И. Загороднев, Г. И. Скрипников*), szeregowi oficerowie Armii Czerwonej, uczestnicy Wielkiej Wojny Ojczyźnianej z 1812 roku oraz ci, którzy wstawili się w różnych kampaniach wojennych (*О. В. Котовский, В. З. Хоружая, И. Д. Черняховский*). Tabliczki z nazwami ulic miasta utrwały również nazwiska bądź pseudonimy: rosyjskich pisarzy i poetów (*А. И. Герцена, Н. А. Некрасова, Н. Щедрина*), artystów malarzy (*В. В. Верещагина, И. Я. Ретина, И. И. Шишкина*), kompozytorów (*М. И. Глинки, М. П. Мусоргского, П. И. Чайковского*), działaczy nauki i kultury (*Н. Е. Жуковского, М. В. Ломоносова, К. А. Тимирязева*). Po raz pierwszy, co warto podkreślić, w toponimii brzeskiej pojawiły się nazwiska wybitnych białoruskich pisarzy i poetów *Janki Kupały* i *Jakuba Kołasa* – twórców współczesnej białoruskiej literatury i białoruskiego języka literackiego, oraz *Franciszka Skaryny* – prekursora wschodniosłowiańskiego drukarstwa i białoruskiego piśmiennictwa. Jest to nowa tendencja w dotychczasowej nominacji ulic i placów Brześćcia.

W ostatnim dziesięcioleciu XX wieku, tzn. w okresie, kiedy miasto wchodziło już w skład niezależnej Republiki Białorusi, przybyło 81 nowych nazw, które uzupełniły dotychczas funkcjonujące onimy m.in. o nazwiska: białoruskiego poety (*Максима Богдановича*), brzeskich lotników (*В. Н. Карвата* i *И. П. Мазурука*), uczestników działań wojennych z lat 1812 (*Г. К. Жукова* i *К. К. Рокоссовского*) i 1944 (*П. Б. Лактионова* i *А. А. Лучинского*). Pojawiły się dwie ulice odwołujące się w swoich nazwach do epoki komunizmu *Октябрьской Революции* i *Революционная*. Jedną ulicę nazwano na pamiątkę 28 lipca 1944 roku, kiedy to miasto zostało wyzwolone spod okupacji niemieckiej – *28 Июля*. Brzeski urbanonimikon ostatniego omawianego okresu powiększył się też o nazwy odnoszące się do tematyki florystycznej (np. *Жасминовая улица, Ромашковая, Самшитовая*) oraz nawiązujące do języka białoruskiego (*Волошковая, Журавиня, Сябровская улица*). Ostatnie przykłady były najprawdopodobniej wynikiem przeprowadzanego w połowie lat 90. procesu białorutenizacji, który jednak nie przyniósł oczekiwanych rezultatów. Pomimo tego, że nazwy ciągów komunikacyjnych Brześćcia w oficjalnym wykazie urzędowym rejestrowano

w dwóch językach rosyjskim i białoruskim, to te ostatnie były podawane w nawiasach. Oprócz wspomnianych elementów białoruskich, które wpisały się w nazewnictwo miejskie Brześcia ostatniej dekady ubiegłego stulecia, nie zaobserwowano innych istotnych zmian w kierunku nadania obiektom miejskim charakteru narodowego. Można zaryzykować stwierdzenie, że w krajobrazie onomastycznym Brześcia końca XX wieku wyraźnie, co nie znaczy ilościowo, dominują nazwy konwencjonalne służące ideologii.

Podsumowanie wyników przeprowadzonej analizy zarówno semantycznej, jak i strukturalnej ujęte zostało w zakończeniu. W bibliografii w oddzielonych częściach zaprezentowano spis wykorzystanej literatury w języku rosyjskim i białoruskim oraz w języku polskim. Załączniki № 1–2 zawierają wykaz skrótów wykorzystanych słowników i encyklopedii oraz źródeł materiału. Aby ułatwić zainteresowanemu daną tematyką czytelnikowi orientację w onimicznej przestrzeni XX-wiecznego miasta Brześcia, na końcu książki zamieszczony został alfabetyczny indeks wszystkich nazw znajdujących się w poszczególnych artykułach hasłowych.

Monografia *Урбанонимы города Бреста XX века* zawiera przekrój dziejów, a zarazem kultury jednego z ważnych urbanonimicznych centrów polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza, odzwierciedlony w nazewnictwie miejskim, które bez wątpienia można nazwać skarbnicą dziejów tego grodu.

Wyrażam nadzieję, że praca poszerza wiedzę o prezentowanych faktach i zjawiskach oraz stanowi istotny wkład do badań nad wciąż jeszcze niewystarczająco spenetrowanym terenem polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza, zwłaszcza w zakresie urbanonimii. Opracowanie łączy w sobie zarówno aspekty językoznawcze, jak i historyczno-kulturowe, dlatego można żywić przekonanie, że jego wartość docenią nie tylko onomaści, lecz także historycy, socjologowie i kulturoznawcy.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych.

Pierwsze moje publikacje naukowe, po otrzymaniu przeze mnie stopnia doktora i po rozpoczęciu pracy na uczelni, swoją tematyką nawiązują do moich zainteresowań, podjętych jeszcze w rozprawie doktorskiej. Przedmiotem tekstu zatytułowanego *Mikrotoponimia powiatu ełckiego* jest przedstawienie ogólnego zarysu i przedmiotu badań nad nazewnictwem geograficznym powiatu ełckiego. Tereny wschodniego pogranicza Polski, co podkreśla wielu badaczy, są ciekawe i specyficzne dla badań onomastycznych, ponieważ od najdawniejszych

czasów stanowiły one strefę styków różnych fal ludnościowych i krzyżujących się wpływów kulturowych. Historia osadnictwa tego terenu reprezentowana głównie przez trzy grupy etniczne: Prusów, Niemców i Polaków, a także zeslawizowanych na zachodni sposób Litwinów i Rusinów, dowodzi, że ziemia ta była zawsze obszarem pogranicza etnicznego, kulturowego i politycznego, uwikłanego we wpływy językowe bałtyckie (pruskie, litewskie), niemieckie, polskie i wschodniosłowiańskie (białoruskie). Wielkowiekowa obecność osiadłych na tych ziemiach średniowiecznych ludów bałtyckich sprawiła, że współcześnie obok nazw geograficznych słowiańskich występują tam również nazwy o proveniencji bałtyckiej, głównie litewskiej. Zagadnienie genezy hydronimów, zaświadczonej na dawnym terytorium Jaćwingów, pierwowzory których zawierają znane bałtyckie elementy językowe, zostało omówione w artykułach *Przykłady wpływów bałtyckich w mikrotoponimii powiatu ełckiego*, *Wybrane hydronimy powiatu ełckiego pochodzenia bałtyckiego* oraz *Rzeki Jaćwieży*.

Zjawiska germanizacyjne zaobserwowane w toponimii terenu, który do 1945 roku leżał na obszarze Prus Wschodnich, zostały przedstawione w artykule *Germanizmy w nazewnictwie powiatu ełckiego*. Liczne zapisy nazw terenowych, pochodzących ze źródeł niemieckich były efektem skutecznie prowadzonej, już od początku XIX wieku, akcji germanizacyjnej, następstwem której był zakaz używania języka polskiego w urzędach, a w konsekwencji całkowite jego usunięcie ze szkół. W procesie germanizacji mikrotoponimów w powiecie ełckim, podobnie jak całej toponimii Warmii i Mazur, możemy wyróżnić dwa etapy. Pierwszy – zachodzący na badanym obszarze do lat 30. XX wieku – polegał na dostosowaniu strukturalnym i fonetycznym istniejącego toponimu do systemu języka niemieckiego (*Dombrowsker Forst*, *Grabnicker See*, *Kalinka Bach*). Drugi – noszący nazwę „chrztów hitlerowskich”, a dokonujący się w latach 1934–1939 – w sposób zasadniczy i sztuczny zmienił nazewnictwo regionu; polegał na zacieraniu śladów bałtyckiego lub słowiańskiego rdzenia toponimu (*Birkenwalder See*, *Keipern See*, *Petzkauser Berg*).

Cechy dialektalne charakterystyczne dla północnopolskiego obszaru językowego, które na wskutek fal osadniczych po 1945 roku pojawiły się na tym terenie, zostały przedstawione w tekście *Charakterystyka językowa materiału onomastycznego (na przykładzie nazw terenowych z powiatu ełckiego)*.

W kolejnych artykułach (*Nazwy toni rybackich wybranych jezior w gminie Ełk*, *Nazwy toni rybackich wybranych jezior gminy Stare Juchy w powiecie ełckim* oraz *Nazwy toni rybackich wybranych jezior Pojezierza Ełckiego*) analizie semantyczno-strukturalnej, według klasyfikacji zaproponowanej przez Huberta Górnowicza w pracy *Nazewnictwo jezior borzechowskich na Kociewiu* (*Onomastica XVI*, 1971), poddane zostały nazwy toni rybackich

jako jedna z trzech kategorii mikrotoponimów w powiecie ełckim (obok obiektów terenowych lądowych i wodnych). Nazwy toni są niezwykle ciekawym obiektem badań językowych, ale wymagają znajomości realiów topograficznych. Podobnie jak nazwy rzek i jezior, są one zaliczane do nazw terenowych wodnych, jednak ze względu na specyficzną strukturę (większość z nich pochodzi od wyrażen przyimkowych), znaczenie i klasyfikację w pracach onomastycznych są omawiane oddzielnie.

Pierwszym moim artykułem poświęconym urbanonimii była *Analiza semantyczna urbanonimów Brześcia w ujęciu historycznym*. Omówiłam w nim leksykalno-semantyczny aspekt urbanonimów Brześcia zebranych przez Annę Mikhailovnę Mezenko i przedstawionych w słowniku *Имя внутригородского объекта в истории. Об урбанонимах Беларуси XIV – нач. XX в.* Historyczny materiał nazewniczy ukazał zmiany, jakie zachodziły w nominacji obiektów miejskich Brześcia na przestrzeni wieków. Nazwy ulic pochodzące z zapisów od II połowy XVI wieku do I połowy XVIII wieku charakteryzował ścisły związek semantyczny z oznaczanym desygnatem. W motywacjach tamtego czasu istotne były dane orientacyjne wskazujące na: kierunek ulicy ku najbliższemu miastu (*Великая Песоцкая, Волинский гостинец, Кустинская*), miejsce usytuowania obiektu (np. informacyjna postać opisu *До выпуска с улицы Виленской улочка, Заугринка Великая, Подзамче*), uprawiane rzemiosło (*Злотарская, Ковальская, Рыбацкая*) czy narodowość mieszkańców miasta (*Жидовская, Русская*). Urbanonimy te stanowią cenne źródło informacji o ówczesnie funkcjonującym mieście. W nazwach późniejszych, tj. zapisanych w wieku XIX i na początku XX wieku, przeważają jednostki utworzone od obiektu (często sakralnego) znajdującego się na ulicy, stanowiące jednocześnie istotne elementy ówczesnego krajobrazu miasta (*Бернардинская, Вознесенская, Госпитальная*). W nazewnictwie tego okresu widoczna jest również tendencja do ideologizacji przestrzeni miejskiej wyrażająca się w nadawaniu ulicom nazw patronalnych od nazwisk wybitnych twórców literatury rosyjskiej (*улица Гоголя, Пушкинская*) i polskich godnych upamiętnienia przedstawicieli polityki i kultury (*Костошки, Мицкевича, Сенкевича*).

Podobny schemat metodologiczny przyjęto w materiale analizującym nazwy ulic Pińska i przedstawionym w artykule *Семантика исторических названий улиц Пинска*.

Kolejne prace opisujące urbanonimiczną przestrzeń miasta nad Bugiem omawiają procesy dokonujące się w nazewnictwie obiektów, a zachodzące na skutek przemian historyczno-politycznych następujących w latach: 1919–1939 (*Урбанонимная система межвоенного Бреста-над-Бугом*), 1939–1941 (*Переименования брестских линейных объектов (1939–1941 гг.)*), 1941–1944 (*Zmiany w nazewnictwie ulic Brześcia (lata 1941–*

1944)) oraz w okresie powojennym (*Наименования брестских линейных объектов в послевоенный период*).

Współczesne urbanonimy Brześćcia w aspekcie semantycznym zostały omówione w pracach *Лексико-семантический аспект наименований брестских внутригородских объектов* i *Семантика наименований брестских линейных объектов*.

Opracowanie *Память города – следы Великой Отечественной войны в названиях брестских улиц* poświęcone zostało nazwom ulic upamiętniających bohaterów zasłużonych w walkach podczas Wielkiej Wojny Ojczyźnianej w Brześciu i okolicach. Wśród nich są nazwiska żołnierzy biorących udział w obronie Twierdzy Brzeskiej w 1941 roku, przywódców ruchu partyzanckiego w Brześciu i regionie oraz żołnierzy sowieckich, którzy uczestniczyli w wyzwolaniu Brześćcia spod okupacji niemieckiej podczas II wojny światowej. Nazwy odimienne wpisują się w paradygmat antropocentryczny jako kategoria współczesnej lingwistyki, zgodnie z którą hodonimy w bieżącej onomastyce rosyjskiej pełnią funkcję językowo-kulturową, łączącą ważne fakty i wydarzenia historyczne związane z człowiekiem.

Tekst *Семантическая классификация урбанонимов Брестской области* przedstawia grupę najbardziej reprezentatywnych nazw ulic i placów w 16 miastach rejonowych obwodu brzeskiego. Materiał onimiczny, pozyskany ze współczesnych wydawnictw kartograficznych, w wyniku przeprowadzonej klasyfikacji semantycznej, zaproponowanej przez wspomnianą już A. M. Mezenko, pokazał, że w każdym z tych miast najliczniej reprezentowane są onimy powstałe od antroponimów znanych i wartych, w ocenie nominatorów, upamiętnienia. Panteon sowieckich i komunistycznych działaczy politycznych, uczestników powstań i rozlicznych działań wojennych, w tym jednostkowych białoruskich, rosyjskich, polskich i ukraińskich pisarzy i poetów wykorzystywanych do nazywania ciągów komunikacyjnych od II połowy XX wieku jest praktycznie niezmienny. Na przykład ulica *Ленина* jest obecna na 15 planach głównych miast obwodu brzeskiego, *Кирова* – na 13, *Якуба Коласа* i *Пушкина* – na 12, *Маяковского* i *Дзержинского* – na 11, *Мицкевича* – na 9. Podobnie sprawa wygląda z nazwami symbolizującymi epokę socjalizmu. Ulica *Советская*, jako popularna nazwa ulicy w miastach byłego Związku Radzieckiego, jest wciąż jedną z centralnych w każdym mieście rejonowym, *Комсомольская* – w 15, a *Пионерская* – w 14 głównych miastach obwodu brzeskiego.

Próba ukazania podobieństw i różnic w nazewnictwie ulic Brześćcia i Grodna była celem kolejnego artykułu *Главные тенденции в развитии урбанонимии Бреста и Гродно*

– *сопоставительное описание* (we współautorstwie z Henrykiem Duszyńskim¹). Te dwa miasta białoruskie na przestrzeni wieków były świadkami burzliwych i skomplikowanych wydarzeń w ich historii. Wraz z modyfikacją granic administracyjnych zmianie ulegało równoległe ich nazewnictwo miejskie. Materiał onimiczny pokazał, że określenia pierwotnie funkcjonujące w toponimii miejskiej Brześcia i Grodna diametralnie różnią się od tych współczesnych. Ponadto tendencje rozwojowe na poszczególnych etapach historycznych w urbanonii obu miast wykazują wiele podobieństw, a różnice dały się zaobserwować w nominacjach okresu okupacji niemieckiej. Odmienności owe polegały m.in. na tym, że w nazewnictwie grodzieńskim, w odróżnieniu od brzeskiego, gdzie przemianowania polegały na częściowej adaptacji do systemu języka niemieckiego dotychczas funkcjonujących onimów, były nieliczne. W wyniku przeprowadzonych zmian w Grodnie tamtego okresu pojawiły się nowe grupy urbanonimów. Ich podstawę stanowiły m.in. antroponimy w postaci imion (*Barbaraweg, Elisabethgang, Juliussteig*) i nazwisk (*Bismarckstrasse, Moltkestrasse, Adolf-Hitler-Strasse*), toponimy (*Hohensteinerstrasse, Königsbergerstrasse, Memelerstrasse*), kosmonimy (*Jupitergang, Kometengasse, Venusweg*) i inne.

Tekst *Культурная жизнь города Бреста-над-Бугом* ukazuje fragment obrazu międzywojennego Brześcia. Zachowane liczne materiały źródłowe świadczą o wielokulturowym charakterze miasta i informują o rozlicznych wydarzeniach w jego życiu kulturalnym tamtego okresu.

Problemy nominacji językowej dziś

Na szerokim pograniczu urbanonii i chrematononii sytuują się nazwy osiedli mieszkaniowych. Moje zainteresowanie wzbudziły nominacje powstałych w ostatnich latach (do 2014 roku) w Trójmieście inwestycji mieszkaniowych. Opisałam je w artykule *Kreacje nazewnicze trójmiejskich osiedli mieszkaniowych*. Celem nadrzędnym przeprowadzonych w tekście rozważań była analiza motywacji i sposobów kreacji tej grupy nazw. Oferta deweloperów, którzy są autorami oficjalnych nazw osiedli, jest niezwykle bogata i różnorodna. Proponowane inwestycje nierzadko mają atrakcyjną lokalizację i przemyślaną, ciekawą architekturę. A to z kolei nie pozostaje bez wpływu na ich nominację, która ma istotne znaczenie w ostatecznym wyborze dokonywanym przez potencjalnego klienta. Analiza semantyczna badanych jednostek pokazała, że najwięcej istnieje nazw powstałych w

¹ Wkład obu autorów oceniamy na 50%; stosowne oświadczenie znajduje się w załączniku nr 5.

procesie transonimizacji z najwyraźniej dominującą grupą, mającą w podstawie nazwę ulicy. Wynika to z faktu, że nazwy pojedynczych budynków czy nierzadko całych osiedli są na tyle wyrazistym znakiem rozpoznawczym, że zastępują ich adresy często wraz z numerami domów (*Apartamenty Jaškowa Dolina, Kamienice Malczewskiego, Osiedle Chodowieckiego* 6). Uwagę klientów mają również przyciągać nominacje powstałe w wyniku onimizacji, motywowane określeniami zachęcającymi do zakupu domu czy mieszkania (*Bursztynowy Zakątek, Pomarańczowe Osiedle, Willa Perła*) oraz spełniające podobną funkcję marketingową, a nawiązujące do nadmorskiego charakteru terenu (*Apartamenty Osada Rybacka, Rezydencja Marina, Transatlantyk*). Jeśli chodzi o strukturę tego typu nazw, to przeważają formacje wielowyrazowe, często w postaci deskrypcji.

Przemiany polityczne i ekonomiczne, które rozpoczęły się w latach 90. XX wieku w Europie Wschodniej, miały znaczący wpływ na językowy obraz współczesnych miast, zamieniając je w mozaikę imion własnych na szyldach np. obiektów usługowych. Właśnie tej grupie nazw poświęcony został tekst *Эргоурбанонимное пространство города Бреста (на примере наименований салонов красоты)*. W rosyjskojęzycznej literaturze przedmiotu klasa nazw własnych salonów piękności należy do ergonimów, czyli „nazw własnych zespołów ludzkich opartych na wspólnocie celów lub nazwy instytucji, w których te zespoły działają” (za: N. V. Podolska, *Słownik rosyjskiej terminologii onomastycznej*, Moskwa 1978). W pracach onomastycznych ergonimy traktuje się jako obiekty przestrzeni miejskiej, dlatego określane są mianem ergourbanonimów. Specjaliści od namingu są zdania, że odpowiednio dobrana i nadana nowej firmie nazwa gwarantuje sukces. Dostarcza ona klientowi informacji o oferowanej usłudze, może ponadto wzbudzić zaufanie do danej marki, ukształtować pozytywny wizerunek właściciela lokalu i proponowanych przez niego usług.

W kolejnym artykule dotyczącym omawianej kwestii – *Тенденции в номинации санаторно-курортных организаций в Республике Беларусь* – zostały przedstawione tendencje we współczesnej praktyce w nadawaniu nazw obiektom sanatoryjnym w Republice Białorusi. Długa i bogata tradycja niektórych tego typu ośrodków oraz konkurencja spowodowały, że również te nazwy własne stały się istotnym znakiem rozpoznawczym miejsca, w którym prowadzi się leczenie uzdrowiskowe. Analiza onomastyczna białoruskich obiektów sanatoryjnych wykazała, że największą popularnością cieszą się kreacje przeniesione ze zbioru nazw własnych (toponimy, hydronimy). Formacje odapelatywne odnoszą się do otaczającej obiekt przyrody (związane są z fauną, florą). W nominacjach obiektów sanatoryjnych wykorzystane są zarówno białoruskie onimy, jak i

graficznie zaadaptowane do języka rosyjskiego warianty: *Верасок, Надзея, На росстанях, Нёман-72, Пралеска, Сябры, Чабарок, Павлінка, Світанок*.

Wyniki moich zainteresowań naukowych prezentowane są na konferencjach oraz publikowane w czasopiśmie naukowych. W latach 2003–2018 opublikowałam łącznie 41 prac (25 artykułów naukowych, 9 recenzji, 7 sprawozdań). Napisałam recenzje autoreferatów 2 rozpraw doktorskich (отзывы). Uczestniczyłam w 18 konferencjach naukowych, w tym w 7 krajowych, które odbyły się pod auspicjami Uniwersytetu w Białymstoku, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (we współpracy z Syberyjskim Uniwersytetem Federalnym w Krasnojarsku), Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie i w 11 zagranicznych na Białorusi (w Brześciu, Grodnie, Witebsku) i na Łotwie (w Rydze).

Zamierzam pogłębiać i rozwijać moje zainteresowania nazewnictwem miejskim. W przyszłej pracy naukowej planuję opracować urbanonimię miasta Pińska.

Joanna Fajdek